

PROKSI URUHLARIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH MODELI

Yakubov Bahodirjon Muhammadjonovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy geosiyosiy jarayonlarda keng qo'llanilayotgan proksi urushlar sharoitida shaxs va jamiyatning mafkuraviy immunitetini shakllantirish masalasi tahlil qilinadi. Proksi urushlarning bevosita harbiy to'qnashuvlardan farqli ravishda axborot, media, raqamli platformalar, manipulyativ narrativlar va psixologik ta'sir vositalari orqali olib borilishi mafkuraviy barqarorlikni ta'minlashning yangi yondashuvlarini talab etishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: proksi urush, mafkuraviy immunitet, axborot urushi, gibril tahdidlar, axborot xavfsizligi, media savodxonlik.

Kirish

Bugungi globallashuv va geosiyosiy raqobat kuchayib borayotgan sharoitda xalqaro xavfsizlikka tahdidlarning mazmuni va namoyon bo'lish shakllari sezilarli darajada o'zgarmoqda. An'anaviy harbiy qarama-qarshiliklar bilan bir qatorda axborot, mafkuraviy, siyosiy, iqtisodiy, texnologik va psixologik ta'sir vositalaridan kompleks foydalanishga asoslangan gibril tahdidlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur jarayonlarda proksi urushlar alohida o'rin tutib, ularda manfaatdor davlatlar yoki boshqa siyosiy subyektlar o'z strategik maqsadlariga bevosita harbiy to'qnashuvga kirishmasdan, uchinchi tomon kuchlari, mahalliy guruhlar yoki boshqa vositachi subyektlar orqali erishishga intiladi. Bunday qarama-qarshiliklarda harbiy vositalar bilan bir qatorda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatish muhim vositaga aylanmoqda.

Proksi urushlarining zamonaviy xususiyatlaridan biri shundaki, qarama-qarshilik faqat hudud yoki harbiy ustunlik uchun emas, balki insonlarning dunyoqarashi, qadriyatlar, siyosiy qarashlari va ijtimoiy xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatish uchun ham olib boriladi. Turli manipulyativ axborotlar, dezinformatsiya, feyk xabarlar, biryoqlama talqinlar, provokatsion materiallar va hissiy mazmundagi kontentlar orqali aholining ongiga maqsadli ta'sir o'tkazilishi mumkin. Ayniqsa, raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi axborotning tezkor va chegarasiz tarqalishiga imkon yaratib, mafkuraviy ta'sirning ko'lami va tezligini yanada oshirmoqda.

Mavzuning dolzarbligi yana shundaki, proksi urushlarida axborot va mafkuraviy ta'sir mexanizmlari doimiy ravishda takomillashib bormoqda. Shu

bois mafkuraviy immunitetni shakllantirishning an'anaviy usullari bilan bir qatorda zamonaviy raqamli muhitning xususiyatlarini hisobga oladigan, shaxsning mustaqil fikrlashi va axborot xavfsizligini ta'minlashga yo'naltirilgan kompleks modelni ishlab chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi proksi urushlari sharoitida shaxs va jamiyatning mafkuraviy immunitetini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash hamda uning samarali modelini ishlab chiqishdan iborat.

1. Proksi urushlarining mafkuraviy-axborot xususiyatlari

Proksi urushi zamonaviy xalqaro munosabatlarda qarama-qarshilikning murakkab shakllaridan biri bo'lib, unda manfaatdor tomonlar o'z strategik maqsadlariga to'g'ridan-to'g'ri harbiy kuch ishlatishdan ko'ra, boshqa davlatlar, siyosiy guruhlar, qurolli tuzilmalar yoki nodavlat subyektlar vositasida erishishga harakat qiladi. Bunday urushlarning muhim xususiyati shundaki, ularning ta'sir doirasi faqat jangovar harakatlar bilan chegaralanib qolmaydi. Qarama-qarshilik ishtirokchilari aholining ijtimoiy-siyosiy kayfiyatiga, qadriyatlariga, dunyoqarashiga va axborot iste'moliga ta'sir ko'rsatishga ham intiladi. Zamonaviy proksi urushlarida axborot makoni strategik resurs sifatida namoyon bo'lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar, messenjerlar, bloglar va boshqa raqamli kommunikatsiya vositalari orqali turli narrativlar qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga yetkazilishi mumkin. Bunda ma'lum bir voqea yoki jarayonni biryoqlama talqin qilish, hissiy mazmundagi materiallardan foydalanish, noto'g'ri yoki kontekstdan uzilgan ma'lumotlarni tarqatish orqali jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatish ehtimoli ortadi. Mafkuraviy-axborot ta'sirining asosiy maqsadi har doim ham shaxsni muayyan siyosiy pozitsiyani bevosita qabul qilishga majburlashdan iborat bo'lmaydi. Ayrim hollarda uning maqsadi jamiyatda ishonchsizlik, qo'rquv, befarqlik, ijtimoiy bo'linish yoki davlat institutlariga nisbatan salbiy munosabatni kuchaytirish bo'lishi mumkin. Shu jihatdan proksi urushlarida axborot va mafkuraviy ta'sir jamiyatning ichki barqarorligiga bilvosita bosim o'tkazuvchi vosita sifatida qaraladi.

2. Mafkuraviy immunitetning mazmun-mohiyati

Mafkuraviy immunitet — shaxs yoki ijtimoiy guruhning turli mafkuraviy, axborotiy va psixologik ta'sirlarni anglash, ularni mustaqil tahlil qilish va destruktiv g'oyalarga nisbatan ongli munosabat bildirish qobiliyatidir. Ushbu tushunchani faqat muayyan mafkuraga sodiqlik bilan izohlash yetarli emas. Zamonaviy sharoitda mafkuraviy immunitetning mazmuni shaxsning mustaqil fikrlashi va axborot bilan ishlash kompetensiyalari bilan chambarchas bog'liq. Mafkuraviy immunitetni ko'p komponentli tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

-Birinci komponent — bilim va dunyoqarash. Shaxs jamiyat, davlat, tarix, madaniyat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar haqida yetarli bilimga ega bo'lishi lozim. Bilimning yetishmasligi yoki voqelikni biryozqlama anglash manipulyativ ta'sirlarga nisbatan zaiflikni oshirishi mumkin.

-Ikkinchi komponent — tanqidiy fikrlash. Shaxs axborotni shunchaki qabul qilmasdan, uning manbasi, maqsadi, dalillari va mantiqiy asoslarini baholay olishi kerak. Bir-biriga zid axborotlar mavjud sharoitda mustaqil xulosa chiqarish mafkuraviy immunitetning muhim belgilaridan biridir.

-Uchinchi komponent — media va axborot savodxonligi. Mazkur komponent axborot manbalarini farqlash, fakt va fikrni ajratish, shubhali xabarlarini tekshirish, manipulyativ sarlavha va kontentlarni aniqlash ko'nikmalarini qamrab oladi.

-To'rtinchi komponent — qadriyatli barqarorlik. Shaxsning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ongli munosabati uning turli destruktiv g'oyalar ta'siriga qarshi ichki barqarorligini kuchaytiradi.

-Beshinchi komponent — psixologik barqarorlik. Qo'rquv, vahima, nafrat yoki keskin hissiy holatga berilmasdan, axborotga nisbatan vazmin munosabat bildirish ham mafkuraviy immunitetning muhim ko'rsatkichidir.

-Oltinchi komponent — fuqarolik mas'uliyati. Shaxs tarqatayotgan axborotning jamiyatga ta'sirini anglab, tekshirilmagan ma'lumotlarni tarqatishdan tiyilishi va ijtimoiy mas'uliyat bilan harakat qilishi zarur.

3. Proksi urushlarida mafkuraviy immunitetga tahdid soluvchi omillar

Proksi urushlari sharoitida mafkuraviy immunitetga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni shartli ravishda tashqi va ichki omillarga ajratish mumkin. Tashqi omillarga transmilliy axborot oqimlari, dezinformatsion kampaniyalar, manipulyativ media mahsulotlari, siyosiy propaganda, ijtimoiy tarmoqlardagi koordinatsiyalangan axborot ta'siri va turli geosiyosiy manfaatlarni ilgari suruvchi narrativlar kiradi. Ichki omillar esa axborot savodxonligining pastligi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, tarixiy va siyosiy bilimlarning yuzaki bo'lishi, ijtimoiy befarqlik, psixologik zaiflik hamda tekshirilmagan axborotni tezkor tarqatish kabi holatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ayniqsa, raqamli muhitda axborotning katta hajmda va yuqori tezlikda tarqalishi insonning barcha ma'lumotlarni chuqur tekshirish imkoniyatini cheklaydi. Natijada shaxs ko'pincha qisqa, hissiy va vizual jihatdan ta'sirchan kontentni uzoq tahliliy materiallardan ustun qo'yishi mumkin. Bu esa manipulyativ axborotning ta'sirchanligini oshiradi. Shuningdek, axborotning shaxsning avvalgi qarashlariga mos kelishi ham uning tanqidiy qabul qilinishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bunday vaziyatda inson o'z qarashlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarni tezroq qabul qilib, unga zid bo'lgan

dalillarni rad etishga moyil bo'ladi. Shu sababli mafkuraviy immunitetni shakllantirishda nafaqat axborotning mazmunini, balki uni qabul qilishning psixologik mexanizmlarini ham hisobga olish zarur.

4. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish modeli

Proksi urushlari sharoitida mafkuraviy immunitetni shakllantirish samarali bo'lishi uchun tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv talab etiladi. Shu asosda quyidagi modelni taklif etish mumkin:

Diagnostik bosqich → Ma'rifiy-ta'limiy bosqich → Kompetensiyalarni rivojlantirish bosqichi → Amaliy profilaktika bosqichi → Monitoring va korreksiya bosqichi.

Birinchi bosqich — diagnostika

Mazkur bosqichda shaxs yoki ijtimoiy guruhning axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash darajasi, axborot manbalarini baholash qobiliyati va manipulyativ kontentni aniqlash ko'nikmalari o'rganiladi. Diagnostika natijalari keyingi ta'limiy va profilaktik tadbirlarning mazmunini belgilashga xizmat qiladi.

Ikkinchi bosqich — ma'rifiy-ta'limiy tayyorgarlik

Bu bosqichda proksi urushlarining mazmuni, zamonaviy axborot tahdidlari, dezinformatsiya va manipulyatsiya mexanizmlari haqida tizimli bilim beriladi. Bunda shaxsga faqat "qaysi axborot to'g'ri" ekanini aytish emas, balki "axborotning to'g'riligini qanday aniqlash mumkin?" degan savolga javob beradigan usullarni o'rgatish muhim.

Uchinchi bosqich — tanqidiy va media kompetensiyalarni rivojlantirish

Ushbu bosqich modelning markaziy qismi hisoblanadi. Unda axborot manbasini tekshirish, bir nechta manbalarni qiyoslash, dalil va fikrni ajratish, manipulyativ tilni aniqlash, statistik yoki vizual ma'lumotlarni tanqidiy baholash kabi ko'nikmalar shakllantiriladi.

Masalan, shaxsga muayyan axborot xabari taqdim etilib, undan quyidagi savollarga javob berish talab qilinishi mumkin:

1. Mazkur xabarni kim tarqatgan?
2. Xabarning asosiy maqsadi nima?
3. Qanday dalillar keltirilgan?
4. Ushbu dalillarni boshqa mustaqil manbalar tasdiqlaydimi?
5. Xabarda hissiy yoki manipulyativ iboralar mavjudmi?
6. Mazkur axborotdan kim manfaatdor bo'lishi mumkin?

Bunday yondashuv tayyor xulosani berishdan ko'ra, shaxsning mustaqil tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

To'rtinchi bosqich — amaliy profilaktika

Mazkur bosqichda real yoki modellashtirilgan axborot vaziyatlari asosida amaliy mashg'ulotlar tashkil etiladi. Jumladan, feyk xabarlarini aniqlash,

manipulyativ sarlavhalarni tahlil qilish, turli manbalardagi qarama-qarshi ma'lumotlarni taqqoslash va axborot tarqatishdan oldin uni tekshirish bo'yicha mashqlar o'tkazilishi mumkin.

Profilaktikaning muhim yo'nalishlaridan biri shaxsni axborot bosimining psixologik mexanizmlariga tayyorlashdir. Qo'rquv, g'azab, nafrat yoki vahima uyg'otuvchi kontentni ko'rgan paytda shoshilinch xulosa chiqarmaslik, manbani tekshirish va hissiy reaksiyani nazorat qilish ko'nikmasi shakllantirilishi lozim.

Beshinchi bosqich — monitoring va korreksiya

Mafkuraviy immunitet shakllantirish bir martalik jarayon emas. Axborot muhiti doimiy o'zgarib borayotganligi sababli shaxsning kompetensiyalarini muntazam baholab borish zarur. Monitoring orqali mavjud muammolar aniqlanadi, ta'limiy va profilaktik yondashuvlar qayta ko'rib chiqiladi hamda zarur hollarda korreksion tadbirlar amalga oshiriladi.

5. Mafkuraviy immunitetni shakllantirishning institutsional mexanizmlari

Mafkuraviy immunitetni faqat ta'lim muassasalarining vazifasi sifatida ko'rish yetarli emas. Mazkur jarayon jamiyatning turli institutlari o'rtasidagi hamkorlikni talab qiladi.

Ta'lim muassasalari tanqidiy fikrlash, media savodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish uchun asosiy platforma bo'lib xizmat qiladi. O'quv jarayonida real axborot vaziyatlarini tahlil qilish, munozara va keys-stadi usullaridan foydalanish samarali natija berishi mumkin.

Oila shaxsning axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishda muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Ota-onalarning axborotga munosabati va farzand bilan raqamli muhit haqida ochiq muloqot qilishi mafkuraviy immunitetning dastlabki asoslarini yaratadi.

Ommaviy axborot vositalari esa ishonchli, tekshirilgan va muvozanatli axborotni taqdim etish orqali jamiyatning axborot xavfsizligiga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, jurnalistik materiallarda fakt va sharhni aniq ajratish, manbalarni ko'rsatish va manipulyativ usullardan voz kechish muhimdir.

Fuqarolik jamiyati institutlari axborot savodxonligi bo'yicha targ'ibot va ma'rifiy loyihalarni amalga oshirishi, turli ijtimoiy guruhlar uchun media-ta'lim dasturlarini tashkil etishi mumkin.

6. Modelning samaradorlik mezonlari

Taklif etilayotgan model samaradorligini baholash uchun bir qator mezonlardan foydalanish mumkin. Jumladan:

- axborot manbalarining ishonchliligini mustaqil baholay olish;
- fakt va subyektiv fikrni farqlay olish;
- manipulyativ va hissiy kontentni aniqlash;

- qarama-qarshi axborotlarni qiyosiy tahlil qilish;
- tekshirilmagan xabarlarini tarqatmaslik;
- mustaqil va asoslangan xulosa chiqarish;
- axborot bosimi sharoitida psixologik barqarorlikni saqlash;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini namoyon etish.

Mazkur mezonlar asosida shaxsning mafkuraviy immuniteti boshlang'ich, o'rta va yuqori darajalarda baholanishi mumkin. Bunda asosiy e'tibor shaxsning muayyan qarashni qabul qilishi yoki rad etishiga emas, balki uning axborotni mustaqil, tanqidiy va mas'uliyatli tarzda baholay olish qobiliyatiga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy proksi urushlari an'anaviy harbiy qarama-qarshiliklar doirasidan chiqib, axborot, mafkuraviy va psixologik ta'sir vositalarining faol qo'llanilishi bilan tavsiflanmoqda. Bunday sharoitda jamiyatning barqarorligi nafaqat uning iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyatiga, balki fuqarolarning axborotni tanqidiy qabul qilish, manipulyativ ta'sirlarni aniqlash va destruktiv g'oyalarga nisbatan ongli munosabat bildirish qobiliyatiga ham bog'liq. Tadqiqot natijasida mafkuraviy immunitetni shaxsning tashqi mafkuraviy va axborotiy ta'sirlarga qarshi ongli ravishda munosabat bildirish qobiliyatini ta'minlovchi ko'p komponentli tizim sifatida baholash maqsadga muvofiqligi aniqlandi. Ushbu tizim bilim va dunyoqarash, tanqidiy fikrlash, media va axborot savodxonligi, qadriyatli barqarorlik, psixologik tayyorgarlik hamda fuqarolik mas'uliyati kabi o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topadi.

TAVSIYALAR

1. Ta'lim jarayoniga media va axborot savodxonligi elementlarini keng joriy etish. O'quvchi va talabalarga axborot manbalarini tekshirish, fakt va fikrni farqlash, dezinformatsiyani aniqlash hamda raqamli kontentni tanqidiy baholash ko'nikmalarini muntazam rivojlantirish zarur.

2. Tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish. Nazariy bilimlar bilan bir qatorda real axborot materiallari, keyslar, munozaralar va muammoli vaziyatlar asosida mashg'ulotlar tashkil etish maqsadga muvofiq.

3. Mafkuraviy immunitetning diagnostik mezonlarini ishlab chiqish. Shaxsning axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlashi, manipulyativ kontentni aniqlash qobiliyati va psixologik barqarorligini baholash imkonini beruvchi ilmiy asoslangan diagnostik vositalarni takomillashtirish lozim.

4. **Yoshlar uchun maxsus media-ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.** Raqamli platformalarda keng tarqaladigan feyk xabarlar, manipulyativ narrativlar, provokatsion materiallar va psixologik ta'sir usullarini aniqlashga qaratilgan interaktiv o'quv dasturlarini joriy etish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mumford, A. (2013). *Proxy Warfare*. Cambridge University Press.
2. Loveman, C. (2002). Assessing the phenomenon of proxy intervention. *Conflict, Security & Development*, 2(3), 29–48.
3. Hughes, M. C. (1994). *Through the Looking Glass: The Soviet Union and the United States in the Third World*. University of California Press.
4. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.
5. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies.
6. Hoffman, F. G. (2009). Hybrid warfare and challenges. *Joint Force Quarterly*, 52, 34–39.
7. Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (3rd ed.). Polity Press.
8. Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Farrar, Straus and Giroux.
9. Pomerantsev, P. (2019). *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. PublicAffairs.
10. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.
11. UNESCO. (2021). *Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!*. UNESCO.
12. UNESCO. (2023). *Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information*. UNESCO.
13. European Commission. (2018). *A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation*. European Commission.
14. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2019). *Countering Information Influence Activities: The State of the Art*. NATO StratCom COE.
15. Paul, C., & Matthews, M. (2016). *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*. RAND Corporation.
16. Starbird, K. (2019). Disinformation's spread: Bots, trolls and all of us. *Nature*, 571, 449–450.

17. Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), 353–369.
18. van der Linden, S. (2022). *Foolproof: Why Misinformation Infects Our Minds and How to Build Immunity*. W. W. Norton & Company.
19. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
20. Cialdini, R. B. (2021). *Influence: The Psychology of Persuasion* (New and expanded ed.). Harper Business.
21. McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T., Smith, M., & Wineburg, S. (2018). Can students evaluate online sources? Learning from assessments of civic online reasoning. *Theory & Research in Social Education*, 46(2), 165–193.
22. Wineburg, S., & McGrew, S. (2019). Lateral reading and the nature of expertise: Reading less and learning more when evaluating digital information. *Stanford History Education Group Working Paper*.
23. Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley.
24. Buckingham, D. (2003). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Polity Press.
25. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.